

DIPLOMAȚIA BIZANTINĂ ÎN SUD-ESTUL EUROPEI ÎN SECOLELE XII-XIII

Nicoale BÂRSAN

Die Byzantinische Diplomatie in Südosteuropa im 12.–13. Jahrhundert

Die Studie beginnt mit einer Untersuchung der Lage des byzantinischen Reiches nachdem die Drohungen durch die Petschenegen (1046) und Kumanen (1094) die Staatsgrenzen bedrängten. Kaiser Alexios Komnenos wurde im Kampf gegen die ersteren durch 300 Reiter des flämischen Grafen unterstützt, während die Kumanen in der Nähe von Widin geschlagen wurden. 1018 gelang es den Byzantinern das gesamte bulgarische Zarat zu erobern, das bis 1186 unter seiner Herrschaft bleiben sollte. In diesem Jahr erhoben sich die Bojaren von Tirnoro, angeführt von Peter und Asan, die ein walachisch-bulgarisches Reich gründeten, das Byzanz von der unteren Donau entfernen sollte.

In seinem Wunsch das Gebiet der unteren Donau zu behalten, geriet Johannes II. (1118–1143) in wiederholte militärische Auseinandersetzungen auch mit dem ungarischen König Stefan II., der mit der Unterstützung seines Bruders Béla durch Kaiser Johannes unzufrieden war. Auf dem Throne angelangt verhielt sich Béla jedoch weniger loyal gegenüber Kaiser Johannes, vor allem in dem Konflikt mit den Serben, da er selbst die Balkanhalbinsel besetzen wollte. Im militärischen Zusammenprall an den Ufern der Save gelang es den Byzantinern 1190 die Ungarn zu schlagen. Diese versuchten nochmals im Winter 1192–1193, Serbien zu erobern, als Kaiser Isaak II. das gesamte Donaugebiet zu überrollen drohte und den Rückzug König Bélas in sein Landesgebiet bestimmte.

Ein gesondertes Kapitel der byzantinischen Diplomatie ist den Beziehungen mit dem walachisch-bulgarischen Zarat gewidmet. Um den Widerstand der Bulgaren zu brechen, gewann Isaak II. die Hilfe seines Schwiegervaters Béla III. Der gemeinsame Feldzug von Byzantinern und Ungarn endete 1195 mit dem Sieg der Bulgaren und der neue Herrscher Ionitza Kaloianos konnte Konstanteia und Warna besetzen und er zwang den neuen Basileos Alexios III. das walachisch-bulgarische Zarat anzuerkennen.

Ionitza Kaloianos gelang es 1205 die „lateinische“ Truppe Buldurus von Flandern zu besiegen, der in Gefangenschaft geriet und in Tarnovo festgehalten wurde. Seine Erfolge hatten zum Ergebnis, daß die Lateiner ein Bündnis mit Theodor I, Laskaris, dem Gründer des Reiches von Nicaea, anstrebten. Die Thronbesteigung von Johannes Asan II. bedeutete trotzdem die Einleitung zu einem raschen Ende lateinischen Reiches und die Befreiung Serbiens von der byzantinischen Herrschaft. Ein entscheidender Faktor in der Ostpolitik war die Goldene Horde der Tataren, die von den Herrschern Thessaliens und Nicaeas gegen das Reich der Lateiner herangezogen wurde.

Urcarea pe tronul Bizanțului a dinastiei Comnenilor deschidea o nouă etapă în istoria Bizanțului. Comnenii vor reuși să refacă autoritatea monarhică puternic zdruncinată, să restaureze imperiul epuizat de 30 de ani de anarhie și, în ciuda dificultăților copleșitoare, să-i dăruiască încă un secol de splendoare și glorie.

Pecenegii. Unul dintre popoarele care amenințau autoritatea Imperiului în Peninsula Balcanică la sfârșitul secolului al XI-lea erau pecenegii, ce-și fac apariția pe scena politică a regiunilor dunărene încă din ultima decadă a veacului al IX-lea. Spre sfârșitul secolului, ei ocupă Atelköz, devenind vecini nemijlociți ai românilor, pătrunzând în jurul anului 1000 în masă și în câmpia Dunării. În anul 971, după terminarea conflictului bizantinilor cu kievenii, și în care pecenegii au fost aliații primilor, se încheie un tratat de alianță pecenego-bizantin, care va fi respectat, de o parte și de alta, până după moartea împăratului Vasile al II-lea Bulgaroctonul (1025). La scurtă vreme după dispariția acestuia, în anul 1027 (sau 1028), pecenegii din Câmpia Dunării vor dezlănțui o serie de atacuri asupra ținuturilor de la sud de fluviu, administrate de bizantini năvălind în 1046 în Peninsula Balcanică “cu întreg neamul lor”, se vor angaja într-un îndelung conflict militar cu autoritățile constantinopolitane.¹

În 1084, ereticii din Tracia se revoltă și cer ajutorul acestora. În două rânduri (1086 și 1087), hoardele barbare au zdrobit armatele grecești și doar înfrângerea pecenegilor în toamna anului 1087 de cumani, aliații pecenegilor în conflictele cu armatele imperiale alături de bogomilii bulgari și unguri – în trupele acestora participând și un contingent “dacic”) într-o luptă provocată de refuzul primilor de a da aliaților o parte din prada luată de la bizantini, vor determina încheierea unui tratat

¹ *Istoria Românilor* (coordonatori Ștefan Pascu, Răzvan Theodorescu), III, București, 2001, p. 256-257.

de pace între împărat și pecenegi² Însă pecenegii vor reveni, și în anul 1091 încearcă încheierea unei înțelegeri cu emirul de Smyrna, Tzachas, în vederea unui asediu conjugat, pe mare și pe uscat, al Constantinopolului. De data aceasta, Alexios Comnenul, sprijinit de un corp de 500 de călăreți, trimiși de contele de Flandra, și de o armată de 40.000 de cumani, le administrează o înfrângere sângeroasă la Lebunion, atât de deplină încât sunt eliminați ca forță politică. Ei vor reapărea în 1121 într-o ultimă expediție în Imperiul Bizantin, devastând Tracia și Macedonia. Ioan al II-lea Comnenul le provoacă o grea înfrângere în 1122, dacă pecenegii dispar de pe scena istoriei, însă timp îndelungat bizantinii le-au păstrat amintirea și au sărbătorit solemn ziua înfrângerii lor.

Prima mare invazie cumană la sud de Dunăre a avut loc în 1094 când, foștii aliați de la Lebunion, sprijinind un pretins fiu al împăratului Roman al IV-lea Diogene, pretendent la tronul Bizanțului, evadat din închisoarea de la Chersones, au trecut Dunărea, probabil prin vadul de la Isaccea, înaintând spre Constantinopol. Cu acest prilej, năvălitorii au distrus o bună parte a cetății din insula Păcuiul lui Soare. După câteva lupte crâncene, desfășurate la sud de Munții Balcani, ei se retrag în regiunile nord-dunărene, falsul fiu al lui Roman Diogene fiind prins și orbit.³

Un alt atac al cumanilor a avut loc două decenii mai târziu, în anul 1114, mult mai departe spre vest, în zona Vidinului. Cu acest prilej, năvălitorii au distrus o bună parte a cetății din insula Păcuiul lui Soare. Sosind cu armata la fața locului, Alexios I Comnenul a trimis pe urmele invadatorilor, care se grăbiseră să treacă fluviul înapoi, un corp de soldați care i-a urmărit timp de trei zile și trei nopți, până când i-a văzut trecând cu plutele un afluent al Dunării, probabil Oltul.⁴

În anul 1018, după o rezistență înverșunată, întregul țarat bulgar cădea sub stăpânirea bizantină, care va fi înlăturată abia în 1186, în urma răscoalei boierilor din Târnovo, Petru și Asan.

Cucerirea teritoriilor bulgare de către Imperiul Bizantin duce la serioase schimbări administrative, economice și etnice. Organizarea administrativă a vechiului stat bulgar imediat după victoria definitivă a lui Vasile al II-lea a dus la înființarea a două teme bizantine, la paritate cu celelalte provincii ale Bizanțului: Paristrion (Paradunavon), situată la nord-estul Peninsulei, între Balcani, mare și Dunăre, cu "capitala" la Dorostolon (Silistra) – devenită în curând, așa cum am văzut, scena unor confruntări dure cu nomazii care năvălesc: pecenegi, uzi și cumani - și corespunzând vechii Bulgarii danubiene, anexată Imperiului de Tzimiskes (971); thema Bulgariei, cu centrul la Skopje, cea mai mare și mai bogată provincie (dintre cele trei în care va fi împărțit țaratul cucerit), la vest de Balcani, în regiunile care constituiseră centrul statului lui Samuel și care gravita în jurul Vardar-ului. Ulterior, sub domnia lui Manuel Comnenul, va fi creată o nouă themă, în regiunea vestică, de graniță, cu centrul la Sirmium, ca o barieră împotriva intențiilor agresive ale Ungariei⁵.

În tot cursul secolului al XI-lea, guvernatorii (strategii) themei Paristrion-Paradunavon sunt atestați de izvoare, ca având reședința la Dorostolon, cea mai puternică cetate pe Dunăre.⁶ Dacă ei nu apar și în timpul secolului al XII-lea, faptul e numai întâmplător, și nu se poate trage de aici concluzia că thema frontieră a dispărut.

Componenta etnică a Peninsulei Balcanice suferise, într-adevăr, de la Iustinian încoace, o adâncă transformare. În afară de bulgari și de triburile slavone pe care le-au absorbit după așezarea lor în zonă, erau multe insule de slavi, risipite în diferite regiuni, ca urmare a penetrației lor continue în Peninsulă. Populația de baștină a Imperiului s-a păstrat și ea, peste toate catastrofele, în regiunile peste care își întinse stăpânirea Samuel.

Greci se aflau în orașele Thesaliei, peste care se întinse țaratul nimicit, iar vlahii erau în număr mare în acea regiune și în Munții Pindului; ultimii erau foarte apreciați de împărații bizantini pentru însușirile lor militare, fiind adesea menționați de izvoare ca participând în rândul trupelor bizantine în campaniile purtate de acestea (spre exemplu, în ajunul mării bătălii cu pecenegii de la

² Stelian Brezeanu, *O istorie a Imperiului Bizantin*, București, 1981, p. 134.

³ Anna Comnena, *Alexiada*, X, 2, 3, în *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III (ed. Al. Elian și N. Ș. Tanoșca), București, 1975, p.113.

⁴ Anna Comnena, XIV, 9, 1; *Fontes*, III, p. 119.

⁵ Nicolae Bănescu, *Les duchés Byzantins de Paristrion (Paradounavion) et de Bulgarie*, București, 1946, p. 42-43.

⁶ Lista acestora este redată de N. Bănescu în *op. cit.*, p. 171.

Lebunion – 1091 -, Alexios I Comnenul trimise pe Melissenos să ridice noi soldați dintre bulgari și vlahii păstori⁷). Vlahii se aflau și în Rhodope și în părțile peste care se va întinde ulterior Serbia (numeroase așezări pe Ibar și Morava de vest). Acestui mozaic etnic i se adăugau turci vardarioți, pecenegi, uzi, cumani, precum și sârbi (odată cu supunerea definitivă a Bulgariei, Vasile al II-lea, aducea sub stăpânire bizantină și zona Rascia) în regiunile de nord-vest ale Imperiului. Cu o populație atât de amestecată și de nesigură, themei i se va da o temeinică organizare militară, în afară de guvernator, în toate marile centre aflându-se strategii cu mici garnizoane.

Din punct de vedere religios, bisericii bulgare îi era lăsată întreaga sa autonomie, dar patriarhul era coborât la rang de arhiepiscop (situație confirmată prin diploma din mai 1020, acordată de basileul Vasile al II-lea arhiepiscopului Ioan de Ohrida). În ținuturile bulgare vor fi introduse forme mai dezvoltate ale sistemului economic și financiar bizantin, care, de multe ori, duc la înrăutățirea vizibilă a condițiilor în care trăiesc bulgarii de rând. Introducerea sistemului bizantin de impozitare este însoțit de samavolnicii, corupție și tot felul de abuzuri, care, nu de puține ori, provoacă răscoale și rezistență ale populației bulgare. Astfel, pe parcursul secolului al XI-lea se constată existența a două răscoale ce vizează restaurarea țaratului bulgar: cea din anii 1040-1041, în regiunea Belgrad și pe râul Morava, condusă de Petăr Delian și cea din anii 1072-1073, inițiată de urmașul foștilor kavhani Gheorghe Voitech, din Skopje, și în cursul căreia bulgarii îl aleg ca țar pe strănepotul lui Samuil, Constantin Bodin, fiul cel mic al cneazului sârb din Diocleea (Muntele Negru); în scurt timp, sunt eliberate Skopje, Niș, Sredeț, Ohrida și alte orașe bulgare; supunându-și Diocleea, Rascia și Bosnia, crea un stat omogen și doar neacceptarea de către întreaga aristocrație bulgară a lui Bodin în calitatea de țar, considerat o creație a sârbilor, duce la eșuarea mișcării.⁸

Acestor două încercări serioase de restabilire a statalității pierdute li se alătură o serie de mișcări regionale cu un caracter antifeudal, precum și participarea reprezentanților aristocrației la luptele dinastice pentru tronul bizantin, cel mai vizibil manifestându-se Presian al II-lea, care, în două rânduri (între 1026 și 1029), aspiră la coroana bizantină sau bulgarul Boril care este acuzat în 1081 de pretenții la coroana bizantină.⁹

În timpul mișcărilor antibizantine ce au loc în Bulgaria apuseană (amintite mai sus) din anii 1072-1073, și la Dunărea de Jos începea mișcarea șefilor “sciți”, feudali locali dobrogeni, ale căror nume le cunoaștem grație izvoarelor (Ana Comnena, Attaliates), aliați cu dregătorul bizantin, Nestor Vestarhul, trimis pentru a liniști căpeteniile răzvrătite.

Crearea unei confederații feudal-timpurii a unui stat „paristriean”, care, vreme de două decenii (1079-1091), a avut o incontestabilă independență, a demonstrat rolul pe care ținuturile de la Dunărea de Jos răsăriteană îl puteau juca în viața Imperiului bizantin, ca și importanța unor conducători locali ca Tatos, Seslav și Satza, menționați de izvoarele timpului, a căror apartenență etnică este greu de stabilit¹⁰ (cu excepția celui Pudiță – Budilă, „fruntaș al vlahilor” amintit de Anna Comnena cu prilejul invaziei cumanilor din 1094¹¹, probabil unul dintre comandanții de la frontiera Dunării de Jos, aflat în bune relații cu Alexios I Comnenul pe care îl anunța de înaintarea cumanilor, conduși de românii din Balcani, buni cunoscători ai drumurilor din regiune prin defileele munților în înaintarea lor spre Adrianopol), într-o vreme în care elementul românesc, cel slav, cel grecesc și cel turanic confereau Paristrionului oriental aspectul de mozaic etnic pe care cronicarii bizantini omiț să-l sublinieze. După cum ne informează aceeași Anna Comnena, fiica adversarului celor trei șefi din Paristrion, aceștia aveau în stăpânire teritoriile aflate atât în sudul, cât și în nordul Dunării, la Dristra, unde acționa Tatos, numit și Chalis, și Vicina și în „celelalte părți”, unde își

⁷ Anna Comnena, VIII, 3, 4; *Fontes*, III, p. 109.

⁸ Pentru amănunte, vezi P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *Istoria Bulgariei*, București, 2002, p. 43-44.

⁹ *Ibidem*, p. 44.

¹⁰ Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974, p. 55.

¹¹ Anna Comnena, X, 2, 6; *Fontes*, III, p. 115.

exercitau autoritatea Seslav și Satza¹², cei trei găsindu-și un sprijin în mediul paulicienilor maniheeni din Peninsula Balcanică, conduși de un anume Traulos.¹³

În cadrul campaniei inițiate de Alexios I Comnenul pentru restabilirea stăpânirii bizantine la Dunărea de Jos, după înfrângerea cumanilor (1094), sârbii erau forțați să se supună autorității bizantine.¹⁴ Această întărire a influenței bizantine în regiunea Dunării era cu atât mai surprinzătoare cu cât la sfârșitul secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea, sub domnia regilor Ladislau I (1077-1099) și Coloman (1095-1116), Ungaria și-a extins stăpânirea asupra Croației, Dalmației și Transilvaniei, devenind, astfel, un puternic stat, exercitând și o puternică influență asupra cnezatului de Halici, succesorul marelui cnezat de Kiev. Totuși, prin împletirea unei politici de forță cu o suplă și înțeleaptă diplomatie, Alexios I Comnenul s-a dovedit capabil să-și întărească autoritatea asupra principatelor sârbe Zeta și Rascia, menținându-și, în același timp, o reală influență în Ungaria prin căsătoria fiului său Ioan cu prințesa arpadiană Piroska¹⁵ (fiica regelui Ladislau), căsătorie dorită de regele ungar Coloman, ce-și consolida astfel noile cuceriri.

În anul 1118 urca pe tronul Bizanțului Ioan al II-lea Comnenul (1118-1143). Om politic remarcabil, general de talent, considerat atât de contemporani cât și de istoricii moderni drept “cel mai mare dintre Comneni”, a consolidat granița dunăreană a Imperiului și a extins stăpânirea bizantină în Orient.

În zona Dunării de Jos, Ioan al II-lea se va confrunta din nou cu pericolul cuman. În anul 1121 acest popor nomad reapărea într-o nouă expediție în Imperiul Bizantin cumanii, devastând Tracia și Macedonia. Trecând Dunărea prin nordul Dobrogei, distrug așezarea de la Dinogetia-Garvăn. Ioan al II-lea Comnenul le provoacă o grea înfrângere în 1122. Se pare că, după înfrângere, unii dintre ei și-au găsit scăparea în Transilvania sau Ungaria, ipoteză susținută de o știre dintr-o cronică maghiară, potrivit căreia regele Ungariei, Ștefan, al II-lea a primit la el cumanii conduși de un oarecare “duce” cu numele de Tartar.¹⁶

Tot în prima decadă a domniei sale, Ioan al II-lea Comnenul va interveni cu succes în afacerile interne ale Ungariei, sprijinindu-l în pretențiile asupra tronului Ungariei pe pretendentul Almos (cu a cărei soră era căsătorit) și pe fiul acestuia Béla. Nemulțumit de intrigile țesute la curtea bizantină, regele maghiar Ștefan al II-lea invadează Imperiul, atacând Belgradul, care nu i-a putut rezista; din pietrele zidurilor, Ștefan al II-lea își va clădi de cealaltă parte a Dunării cetatea Zeugma (Zemunul de mai târziu).¹⁷ Ioan al II-lea Comnenul va reuși să-i zdrobească pe invadatori; prin pacea încheiată i se recunoaște basileului stăpânirea asupra cetății Branicevo, important cap de pod pe Dunăre (1129).¹⁸

Ultima acțiune a lui Ioan al II-lea Comnenul în Europa îi va viza pe sârbi, constând într-o nouă intervenție bizantină în marele jupanat al Rasciei, nucleul viitorului stat sârb, prin care era consolidată autoritatea Imperiului în regiune.¹⁹ La scurt timp după cucerirea Bulgariei de către Vasile al II-lea, o serie de țări și principate slave din zona centrală și de nord-vest a Balcanilor s-au declarat supuse Imperiului. Acestea erau Croația, Bosnia, Zahlumia, Diocleea și Rascia, încadrate de themele bizantine Sirmium, Dalmația, Dyrrachium și Bulgaria. Acestor principate li s-a permis să-și păstreze conducătorii autohtoni care recunoșteau suveranitatea împăratului, suveranitate uneori formală și fragilă. Croația, așa cum am menționat deja, se declara independentă în 1076, pentru ca, ulterior, tronul croat să fie obținut de regii Ungariei (1102). În timp ce, în cea mai mare parte a secolului al XI-lea, bosniacii și zahlumienii au fost clienți mai fideli ai Imperiului, sârbii se vor dovedi cei mai răzvrățiți supuși ai Imperiului din vestul Balcanilor. În prima jumătate a sec. al XI-lea, cel

¹² Anna Comnena, VI, 14, 1; *Fontes*, III, p. 89.

¹³ Răzvan Theodorescu, *op. cit.*, p. 54.

¹⁴ A. R. Lewis, *The Danube route and Byzantium 802-1195*, în *Actes du XIV-e Congrès International des Études Byzantines*, București, 6-12 septembrie 1971, II, Edit. Academiei R.S.R., p. 365.

¹⁵ Rebotezată sub numele ortodox de Irina, aceasta, datorită altruismului și facerilor de bine, a ajuns să fie cinstită după moartea sa ca o sfântă în biserica bizantină.

¹⁶ *Scriptores rerum Hungaricum* (ed. E. Szentpétery), I, Budapesta, 1937, p. 444-445.

¹⁷ Nicolae Iorga, *Istoria vieții bizantine*, București, p. 408.

¹⁸ Stelian Brezeanu, *op. cit.*, p. 141.

¹⁹ A. R. Lewis, *op. cit. în loc. cit.*, p. 365.

dintâi regat sârb care a obținut un statut internațional, și anume regatul Diocleei (sau al Zetei), a apărut în zona de coastă din jurul lacului Skutari și a golfului Kotor, întinzându-se de-a lungul țărmului până la Peninsula Pelješac și până la munții din nordul Albaniei și din interiorul Muntenegrului.²⁰ La sfârșitul secolului al XII-lea, după înfrângerea lui Bodin de către Alexios I Comnenul, Zeta va intra într-o perioadă de anarhie politică și conducerea poporului sârb va trece curând în mâinile conducătorilor principatului Rasciei. Acest principat își trăgea numele de la denumirea unui afluent al Ibarului, lângă actualul oraș Novi Pazar, pe care se situa și capitala sa, Ras, reședința principilor de Rascia și sediul episcopiei sârbe întemeiate în secolul al X-lea, și care, în 1018, depindea din punct de vedere canonic de arhiepiscopia din Ohrida.

Prima expediție la Dunărea de Jos a lui Manuel Comnenul a fost îndreptată împotriva cumanilor, ce năvălesc din nou pe teritoriul Imperiului. De data aceasta, însuși împăratul bizantin a trecut fluviul în urmărirea nomazilor prădalnici, în regiunea localității Demnitzikos, probabil Zimnicea de astăzi, unde s-a descoperit un tezaur de 2000 de monede din timpul Comnenilor. Cu prilejul acestei expediții, cronicarul bizantin și secretarul împăratului Manuel, Ioan Kinnamos, amintește “muntele Tenuormon” și două râuri de la nord de Dunăre, identificate cu Veeda și Teleormanul.²¹

Dar pretențiile de supremație ale bizantinilor nu se mărginesc numai la “Transdanuvia”, ci sunt îndreptate și asupra Daciei Carpatine, unde interesele bizantine se vor ciocni cu cele ungare. Primul raport stabilit în secolul al XII-lea între cele două state a fost un raport de forță; așa cum am văzut, Ioan al II-lea Comnenul întreprinse o campanie împotriva regatului ungar în 1129, încheiată favorabil pentru bizantini, în ciuda victoriei obținute de regele Ștefan al II-lea în bătălia de la Lederata.²² Politica lui Manuel în regiunea Dunării mijlocii se va dovedi și mai plină de succes. Strângând suficiente forțe armate de-a lungul Dunării, ce includeau puternice contingente navale, a reușit să le impună sârbilor și croaților autoritatea sa. Manuel Comnenul s-a gândit la restaurarea vechiului imperiu roman prin cucerirea și absorbția Ungariei.

Toate acestea îl vor determina pe Manuel Comnenul în încercarea sa de a cuceri regatul Ungariei, folosindu-se și de descendența semiungară, și în decurs de 22 de ani va invade țara nu mai puțin de zece ori. Sprijinul acordat în 1151-1152 de regele ungar Geza al II-lea (1141-1162) răscoalei antibizantine din Serbia, alianța încheiată cu dușmanul Imperiului, regele Roger al II-lea al Siciliei, precum și amestecul său în conflictul pentru stăpânirea Kievului izbucnit între cneazul rus Iuri Dolgoruki și pe nepotul acestuia, Iaroslav, va declanșa campania de pedepsire a regelui maghiar pe valea Dunării, în cursul căreia împăratul Manuel ocupă orașul Semlin și sunt luați un număr mare de prizonieri (în toamna anului 1151). Pacea se va încheia între cele două părți în primăvara anului 1152, însă se va dovedi de scurtă durată.²³ În timpul acestei primii campanii contra statului ungar, spre a garanta mai bine apărarea împotriva adversarului său, Geza al II-lea, Manuel organizează în aceste locuri (1152-1153) un ducat, care unea orașele Braničevo, Belgrad și Niș. El puse în fruntea acestui ducat pe vestitul Andronic²⁴, dar acesta, complotând cu Geza al II-lea împotriva suveranului său, fu destituit din comandă, apoi ridicat și închis la Constantinopole.

Intrarea Ungariei, alături de sârbi (sprijiniți și incitați de Roger al II-lea în răscoala antibizantină declanșată începând din 1149), Franța și Guelfii din Italia, în coaliția inițiată de Roger al II-lea împotriva Bizanțului, sprijinit, la rândul său, de împăratul german Conrad al III-lea și Veneția, determină o nouă campanie împotriva Ungariei în anul 1156 (deși Roger al II-lea murise în 1154; era vorba de aceeași dorință de asigurare a unei preponderențe bizantine în Ungaria); înfrânt

²⁰ Dimitri Obolensky, *Un commonwealth medieval: Bizanțul*, București, 2002, p. 244.

²¹ Ion I. Nistor, *Bizantinii în luptă pentru recucerirea Daciei și Transdanuviei*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice*, seria III, Tomul XXV, Mem. 15, București, 1943, p. 28.

²² Ion I. Nistor, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 28.

²³ Stelian Brezeanu, *op. cit.*, p. 145.

²⁴ Choniates, 133, 9, cf. N. Bănescu, *Precizări istorice cu privire la ducatele bizantine Paristrion (Paradunavon) și Bulgaria*, extras din *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istoric*, Seria III, Tomul XXVI, Mem.3, p.8.

și silit să ceară pace, Geza II este obligat să înapoieze prizonierii și să promită ajutor militar basileului la cererea acestuia.²⁵

Ostilitățile dintre Bizanț și Ungaria se vor repercuta până în îndepărtata Rusie, cele două state amestecându-se în conflictul izbucnit între principii ruși ai Haliciului și Suzdalului, pe de-o parte, și cei ai Kievului, pe de altă parte. Cu acest prilej, principii ruși ai Haliciului vor încheia o alianță cu împăratul Manuel, căruia îi vor rămâne credincioși. De asemenea, arhiepiscopii ruși se pare că erau, de cele mai multe ori, numiți direct de către patriarhul de la Constantinopol, împăratul însuși deținând o putere considerabilă în cadrul acestor numiri. Uneori însă, din considerente diplomatice, patriarhul era mulțumit a ratifica alegerea unui candidat făcută chiar de ruși.

Izvoarele rusești ale timpului, referindu-se la politica dusă la Dunărea de Jos de către marele cnezat al Kievului, atestă instalarea pe la 1116 în cetățile bizantine dunărene (între care și Dristra-Dîrstor) de posadnici ruși, ca urmare a intrării acestora sub control kievian, în urma căsătoriei lui Leon Diogene, fiul de basileu, cu fiica lui Vladimir Monomahul (1113-1125). După anul 1140 rușii au început să joace din nou un rol important în diplomația bizantină în teritoriile din nordul Imperiului, rol determinat în mare parte de evoluția politică a țării lor.

Pe la jumătatea secolului al XII-lea, puterea politică și prosperitatea economică a principatului Kievului se diminuaseră simțitor; deși deținea încă o poziție proeminentă, bazată pe tradiția istorică și pe prezența în capitala sa a episcopului Bisericii Ruse, era nevoit să-și dispute hegemonia în Rusia cu puternicele principate de Suzdal (întemeiată de o ramură descendentă din familia princiară a lui Vladimir Monomahul, situat în nord-estul Rusiei și având ca și centre în mod succesiv cetățile Rostov, Suzdal și Vladimir, devenind mai târziu nucleul Moscovei medievale) și al Haliciului (Galiției, situat în valea Nistrului și a Prutului și pe pantele de est ale Carpaților, până la gurile Dunării, condus de o ramură mai veche coborâtoare din Iaroslav; situat lângă thema imperială Paristrion, acesta avea, dintre toate principatele ruse, cele mai strânse legături cu Bizanțul).

Încercările împăratului Manuel dar și ale Ungariei de a le atrage în conflictul izbucnit între cele două state, vor determina alinierea principatelor ruse în conflict, de partea unuia sau altuia dintre cele două state. Astfel, prințul Iziaslav al Kievului, rudă cu Geza al II-lea, va acționa împotriva Imperiului, inclusiv pe plan religios. În 1147, fără să ceară acordul Constantinopolului, a determinat o adunare de arhiepiscopi ruși să aleagă ca mitropolit pe învățatul călugăr Clement, originar din Smolensk; acțiunea arbitrară a prințului provoacă o furtună în Biserica Rusă, o minoritate influentă de episcopi, unii, cetățeni bizantini, considerând alegerea lui Clement ca necanonică și nelegală. De altfel, între mitropolia din Kiev și patriarhie se va ajunge la schismă, ce va dura, cu întreruperi, nu mai puțin de nouă ani. Schisma va fi folosită drept pretext de nesupunere și de acei principii ruși care fie erau aliați ai Imperiului, fie se opuneau lui Iziaslav din alte motive.²⁶ Aceștia i se mai opuneau, în lupta pentru obținerea hegemoniei în Rusia, unchiul acestuia, prințul de Suzdal, Iuri Dolgoruki, și vărul său, Vladimirko, prinț de Galiția, ambii susținuți de Bizanț. Sursele bizantine din acea perioadă ne informează asupra faptului că, în timp ce prințul de Suzdal era "aliat" al basileului (*symmachos*), prințul de Galiția era în raporturi de vasalitate (*hypospondos*) față de imperiu, situație extrem de avantajoasă pentru Imperiu, de a avea la frontiera de est a Ungariei un principat vasal, în contextul conflictului cu aceasta. După 1152, însă, lucrurile vor lua o întorsătură nefavorabilă pentru Imperiu, urmașul lui Vladimirko, Iaroslav, orientându-se treptat spre o alianță cu Ungaria. În același timp, însă, relațiile cu Kiev se îmbunătățesc: după moartea lui Iziaslav, în 1154, Iuri din Suzdal, aliatul lui Manuel, a preluat controlul asupra cetății, iar schisma ecleziastică ce urmase după numirea lui Clement ca mitropolit s-a încheiat.²⁷

Cu prilejul acestor evenimente, ne sunt oferite o serie de date despre Moldova sudică a secolului al XII-lea, începând cu mult discutatul pasaj din *Cântecul despre oastea lui Igor* unde se vorbește de închiderea intrării în Galiția, de către Iaroslav Osmomîsl (1152-1187) pentru cei ce veneau dinspre Dunăre²⁸, pentru a culmina cu faimoasa prezență, în aceste părți, a lui Ivan

²⁵ Stelian Brezeanu, *op. cit.*, p. 148.

²⁶ Dimitri Obolensky, *op.cit.*, p. 252.

²⁷ *Ibidem*, p. 254.

²⁸ Răzvan Theodorescu, *op. cit.*, p. 56.

Rostislavici zis Berladnik. Acesta, după o ședere la Zvenigorod, unde se afla ca urmare a deposedării sale de scaunul cnezatului Galiției, se va refugia în anii 1145-1146 în zona Dunării, căutând sprijin pentru redobândirea drepturilor sale. Astfel, aflăm că teritoriul în care a ajuns era sub dominația politică a cumanilor. Prezența sa este, apoi, menționată din nou în anii 1158-1159, când, împreună cu drujina sa și cu 6.000 de “berladnici” va ataca două corăbii haliciene, iar în 1160, alături de cumani, va lupta împotriva kievienilor, în 1162 dispărând definitiv în Imperiu, la Salonic, după o scurtă revenire la Dunăre în anul 1161.²⁹

Moartea regelui Geza al II-lea în 1161 îi furnizează un pretext lui Manuel pentru un nou amestec în luptele interne izbucnite pentru succesiunea la tronul Ungariei. Astfel, Manuel va impune pe tronul ungar, cu sprijinul grupării aristocratice probizantine, pe Ladislau I, fratele defunctului, refugiat de mai mult timp în Imperiu, în detrimentul fiului lui Geza al II-lea, Ștefan al III-lea. La numai un an, însă, Ladislau I moare (1162), coroana Ungariei fiind obținută de fratele acestuia, Ștefan al IV-lea, refugiat și el la curtea bizantină și căsătorit cu o nepoată a împăratului, însă, în același an (1162), gruparea antibizantină a lui Ștefan al III-lea, bine văzută și de Frederic I Barbarossa, îi provoacă lui Ștefan al IV-lea o grea înfrângere la Belgrad și-l alungă de la tron.³⁰

Gruparea antibizantină obținuse și concursul regelui Boemiei, Vladislav; cu toate acestea, regele Boemiei se declarase, după cea de-a doua cruciadă, la care luase parte alături de Conrad, vasal al Imperiului bizantin.³¹ Era, însă, un caz singular, legăturile Bizanțului cu cehii deveniseră fragile; în ciuda tradiției chirilo-metodiene, viața religioasă și politică a cehilor se îndreptase spre Roma și Germania. Vladislav se va lăsa convins să suspende ostilitățile și chiar să medieze între Ștefan al III-lea și Manuel. Renunțând să-l mai sprijine pe pretendentul Ștefan al IV-lea la tronul Ungariei, în 1164 Manuel semnează un tratat de pace cu Ștefan al III-lea, ce asigura mari avantaje împăratului bizantin: regele maghiar accepta propunerea de a-l căsători pe fratele său, Béla, cu Maria, fiica basileului, în care caz prințul primea ca dotă provinciile Sirmium și Dalmația ca moștenitor al tronului Ungariei.³² Refuzul regelui maghiar de a transpune în faptă prevederile tratatului vor determina noi lupte (1164-1166) precedate de o intensă campanie diplomatică: împăratul va căuta să obțină concursul principilor de Kiev și Halici.

Anii 1164-1165 au reprezentat, însă, ani de mare primejdie pentru politica din Rusia a lui Manuel. Relațiile dintre Constantinopol și Kiev s-au deteriorat din nou după moartea lui Iuri în 1157. În 1164, succesorul lui Iuri, prințul Rostislav, nemulțumit de numirea de către patriarh, fără ca el să fi fost consultat, a unui nou episcop, a refuzat să-l recunoască și, în prezența ambasadorului bizantin, a amenințat că va da o lege prin care mitropolitul să fie ales și confirmat de episcopii regatului din porunca conducătorului statului; cu greu au reușit numeroasele solii bizantine să-l determine pe conducătorul rus să accepte numirea făcută de patriarh. Mai mult, basileul a obținut semnarea unui tratat prin care prințul rus se obliga să furnizeze trupe militare în schimbul unor daruri, care nu erau specificate, și probabil promisiunea de a fi consultat, el sau urmașul lui, înainte de a fi numit următorul episcop. La îmbunătățirea relațiilor va fi contribuit și refuzul împăratului bizantin de a sprijini crearea unei mitropolii independente de Kiev, supusă doar Constantinopolului, cerută de puternicul prinț al Vladimirului, Andrei Bogoliubski (1157-1174). Și raporturile cu Galiția devin tensionate, ca urmare a adăpostirii la curte de către prințul Iaroslav a vărului lui Manuel, Andronic, care reușise să evadeze din Constantinopol. Confruntat cu perspectiva amenințătoare a unei alianțe între Ungaria și Galiția care l-ar fi impus pe Andronic pe tron, Manuel a fost nevoit să facă concesii: l-a iertat pe turbulentul său văr și l-a determinat să se întoarcă la Constantinopol (1165), iar Iaroslav a fost convins să renunțe la alianța cu Ungaria și să nu acționeze în contra intereselor Imperiului.³³

Expansiunea amenințătoare a lui Frederic Barbarossa, pentru care ideea imperială avea aceeași semnificație ca și pentru Manuel, și împotriva căruia basileul va căuta inclusiv sprijinul

²⁹ *Ibidem*, p. 57.

³⁰ Stelian Brezeanu, *op. cit.*, p. 150.

³¹ G. Ostrogorski, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München, 1940, p. 411.

³² *Ibidem*.

³³ D. Obolensky, *op. cit.*, p. 252-255.

regatului Siciliei - principalul inamic al Imperiului, începând cu domnia lui Robert Guiscard (cca.1015-1085), fondatorul statului normand - , îl obligau pe basileu să ridice o barieră, prin asigurarea preponderenței în Ungaria, în Europa centrală.

Conflictul va atinge punctul culminant în anul 1166 când o nouă expediție bizantină va avea loc la Dunărea de Jos, îndreptată împotriva ungarilor. Amploarea forțelor desfășurate are ca rezultat o înfrângere decisivă a forțelor maghiare sub zidurile cetății Semlin; în urma păcii încheiate, Dalmația, Croația și Bosnia, ca și regiunea Sirmium treceau sub sceptrul împăratului bizantin (1167).³⁴

Cronicarul Ioan Kinnamos ne spune că trei armate au pornit împotriva Daciei pentru a o ataca din trei părți deodată. Astfel, pretendentul Béla, devenit protostrategul Alexie, primi ordinul să atace Dacia Malvensă pe calea obișnuită de la Lederata (Palanca Nouă, Horom) pentru a-i convinge pe unguri că atacul se va da ca și în 1129 din acea parte. Strategului "Leon numit și Vatatzes, care aducea altă oaste numeroasă din altă parte, ba chiar și o mare mulțime de vlahi, despre care se spune că sunt colonii de demult ai celor din Italia", Manuel Comnenul "îi poruncește să năvălească în țara hunilor [Ungaria-n.n.], dinspre ținuturile de lângă Pontul zis Euxin, de unde nimeni niciodată nu a năvălit asupra lor".³⁵

Cert e că, în urma campaniilor din anii 1163-1166 s-a reușit afirmarea supremației politice și economice bizantine, probabil doar pe durata domniei lui Manuel Comnenul, asupra Transdanubiei, numită în acea perioadă și Cumania, și revendicarea față de regii Ungariei dominația asupra celor trei Dacii, elogiul adresat în 1173 de Constantin Manasses lui Manuel Comnenul, în care, pomenind neamurile pe care acesta le-a învins, apar și "dacii",³⁶ venind să confirme această afirmație.

Pe lângă operațiunile militare, un puternic avânt luaseră și raporturile comerciale, fapt atestat de numeroasele descoperiri de monede realizate pe teritoriul țării noastre, datând din perioada Comnenilor. La Isaccea s-a descoperit o oală de lut cu 450 de monete bizantine de la împărații Alexios I, Ioan al II-lea și Manuel Comnenul. La Zimnicea s-au descoperit chiar 2.000 de piese din timpul Comnenilor. Monede bizantine concave de bronz de la Ioan al II-lea și Manuel Comnenul au fost descoperite și la Tirimia Mare și la Cerna Nemțească (ambele în județul Timiș). Un bogat tezaur de monede din timpul Comnenilor, descoperit în județul Vlașca, se păstrează la Academia Română.³⁷

Desemnarea principelui ungar Béla, care a primit la Constantinopol numele de Alexis, în calitatea de succesori al Imperiului, denotă importanța acordată de Manuel problemei ungare, basileul urmărind, astfel, realizarea uniunii dintre Imperiu și Ungaria. În calitate de moștenitor prezumtiv, Béla a primit titlul de despot care fusese rezervat până atunci doar împăratului însuși și care a primit de acum caracterul de titlu particular, fiind situat în ierarhia titlurilor imediat după cel de basileu și înainte de titlurile de sebastocrator și cesar.³⁸ Doar nașterea unui fiu îl va determina pe Manuel să renunțe la planul său, care iscase mari nemulțumiri la Constantinopol, însă la moartea lui Ștefan al III-lea (1172), îl va susține pe Béla al III-lea în ocuparea tronului, nu înainte de a obține semnarea unui tratat bilateral prin care regele ungar renunța la Sirmium și Dalmația în favoarea Imperiului.³⁹ Mai mult, Manuel îi va pretinde regelui ungar un jurământ solemn "de a nu aduce atingeri niciodată drepturilor Romanilor și de a nu pierde niciodată din vedere interesele lor".⁴⁰ Astfel, basileul va reuși să-și mențină influența asupra acestui regat. Mai mult, până la sfârșitul domniei lui Manuel, Ungaria nu-i va contesta nici dominația, nici influența dobândită în sud-estul european; nu se va realiza nici cea mai mică tentativă de recuperare a teritoriului dalmato-croat.

³⁴ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 411.

³⁵ *Fontes*, III, p. 238-239.

³⁶ Constantin Manasses, p. 92; *Fontes*, III, p. 537.

³⁷ Ion I. Nistor, *op. cit. în loc. cit.*, p. 29.

³⁸ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 411.

³⁹ Stelian Brezeanu, *op. cit.*, p. 153.

⁴⁰ V. Laurent, *La Serbie entre Byzance et la Hongrie, à la veille de la quatrième croisade*, în *Revue Historique du Sud-Est Européen*, XVIII, Bucarest, 1941, p.114.

Condescendența lui Béla va merge până la limitele extreme ale asistenței militare; astfel, în 1176, un corp militar ungar va lupta în rândurile armatei bizantine în bătălia de la Myrioképhalon.

Punând capăt situației conflictuale cu Ungaria, Manuel va putea restabili autoritatea în Serbia, unde luptele de eliberare contra dominației bizantine au fost sprijinite de regatul ungar. Manuel va reuși să înnăbușe răscoalele succesive, va destitui jupanii deveniți infideli, dar nu va reuși să pună capăt definitiv revoltelor. Astfel, în 1163, nemulțumit de atitudinea independentă a lui Pervoslav Uroș față de Imperiu, basileul îl va schimba pe acesta cu fratele său Dessa, cunoscut și sub numele de Ștefan Nemanja, fondatorul statului independent sârb. Și acesta se va dovedi nesupus și incursiunile sale în Imperiu determină intervenția imperială în Serbia, din vara anului 1168, care-l aduce, temporar, la ascultare pe suveranul sârb. Succesul obținut de împărat în Ungaria prin instalarea lui Béla al III-lea, având ca și consecință privarea sârbilor de ajutorul ungar, îi va permite lui Manuel, în ciuda alianței jupanului cu Veneția, să pună capăt rebeliunii Serbiei (1173). Marele jupan este obligat să se predea și să-și manifeste public supunerea, luând parte, în poziția de învins, la intrarea triumfală a basileului în Constantinopol. Ținut în captivitate o perioadă la Constantinopol, i se va permite ulterior revenirea la putere; până la moartea împăratului sârbii mențin pacea în regiune și se dovedesc loiali basileului.⁴¹

Semnele evidente de slăbiciune internă nu vor rămâne fără repercursiuni pe plan extern, unde situația se va dovedi și mai gravă, primii nori negrii venind din zona unde politica lui Manuel a avut rezultatele cele mai fericite: din partea ungarilor și a sârbilor. Astfel, regele ungar Béla al III-lea, neuitând aventura bizantină, va fi tentat să intervină în luptele dinastice izbucnite pentru ocuparea tronului. Pentru a se face acceptat, însă, ca și în zilele lui Manuel, trebuia să fie grec sau să accedă la tron pe calea legalității; ori, prezența tânărului împărat Alexios al II-lea îi închidea această cale. În consecință, se va mulțumi, momentan, cu recuperarea Dalmației și ocuparea a importante părți din Croația și Sirmium, anulând astfel rezultatele fructoasei politici balcanice a lui Manuel.⁴²

Inițiativa unui contact cu curtea bizantină a venit din partea acesteia; în momentul în care Andronic și-a accentuat presiunea și amenința însăși capitala, regenta va intra în negocieri directe cu regele Ungariei pentru a obține sprijin împotriva rebelului. Regele astfel mandatat, nu se va lăsa rugat, și va porni în campanie spre Bosfor. După ce va obține și concursul lui Ștefan Nemanja, forțele aliate ale ungarilor și sârbilor vor invada Imperiul, devastând orașele Belgrad, Branicevo, Niș și Sofia (1183). Alianța sârbilor cu ungurii îi va permite lui Ștefan Nemanja să asigure independența țării sale și să-și extindă autoritatea asupra Zetei, care, împreună cu Rascia, va forma un singur stat sub autoritatea sa.⁴³

Punctul extrem atins de armata sa pare a fi fost Sofia; după care armata sa n-a mai înaintat. Motivul acestei misterioase suspendări a operațiunilor militare nu a fost, însă, cum s-ar putea crede, executarea regentei (la sfârșitul anului 1182) și nici asasinarea tânărului basileu (septembrie 1183); acest dublu eveniment nu putea decât alimenta ambițiile lui Béla privind tronul bizantin. Putea să se prevaleze, în acest sens, de alegerea, încă vie în memoria contemporanilor, făcută de Manuel în persoana sa. A preferat, însă, acțiunilor în forță, recurgerea la diplomatie, declanșând negocieri, urmărind să dea un fundament dinastic pretențiilor sale.⁴⁴

Supraviețuirea din numeroasa familie a lui Ioan al II-lea Comenul a unei fiice, Teodora, retrasă la o mănăstire - fapt ce i-a salvat viața, în condițiile ultimelor asasinate produse la curtea bizantină - l-a determinat pe Béla al III-lea, căruia, printr-o conjunctură fericită, îi murise soția în anul 1184, să ceară mâna acesteia, în vederea atingerii planurilor sale; refuzul bisericii de a o reda vieții seculare va duce, însă, la eșuarea tentativei.⁴⁵ În plus, o nouă revoluție l-a adus în fruntea statului bizantin pe basileul Isaac al II-lea, aclamat de populația Constantinopolului; prin urmare, Béla al III-lea avea de ales între a se retrage sau a încerca o lovitură în forță. A optat pentru un compromis ce-i acorda, practic, dreptul de tutelă asupra afacerilor bizantine. Astfel, noul basileu va

⁴¹ S. Brezeanu, *op. cit.*, p. 149-153; G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 411-412.

⁴² V. Laurent, *op. cit. în loc. cit.*, p. 117.

⁴³ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 422.

⁴⁴ V. Laurent, *op. cit.*, p. 118.

⁴⁵ *Ibidem.*

accepta căsătoria cu fiica regelui ungar (1185), iar fiul ieșit din această căsătorie va primi, împreună cu numele simbolic de Manuel, garanția unui viitor plin de glorie – acest copil urma să realizeze visul bunicului său.

În primăvara anului 1186, cu ocazia sfințirii bisericii Sf. Dimitrie din Târnovo, construită de Asănești, fratele mai mare, Theodor, era proclamat țar, sub numele de Petru.⁴⁶ Cei doi frați proclamă drept țel al răscoalei eliberarea tuturor teritoriilor bulgare și legitimează noua conducere statală ca succesoare a țaratului bulgar dispărut în 1018. În toamna anului 1185, deja, răsculații trecuseră la sud de Munții Balcani, “lășându-se spre târgurile și așezările mai depărtate”; se vor îndrepta, apoi, spre răsărit, vizând eliberarea vechii capitale, Preslav. Împotriva răsculaților va fi trimisă o expediție bizantină, condusă de sebastocratorul Ioan Ducas Anghelos, iar după destituirea lui, determinată de teama împăratului că acesta aspiră la tron, de cezarul Ioan Cantacuzino; aceasta va fi zdrobită, însă de vlaho-bulgari. Ca urmare, în fruntea trupelor bizantine va fi numit Alexios Branas, învingătorul normanzilor în 1185; acesta se va revolta, însă, împotriva împăratului, fiind el însuși proclamat împărat de armată la Adrianopol. Revolta acestuia va fi înăbușită de basileu, după care va prelua chiar el comanda expediției împotriva vlaho-bulgarilor.⁴⁷

În vara anului 1186 împăratul pătrunde pe teritoriul Bulgariei, în timp ce Petru și Asan au trecut la nord de Dunăre, unde vor încheia o alianță strategică cu cumanii stabiliți în Câmpia Română; astfel, armatele bizantine nu vor întâlni forțele militare ale răsculaților. Isaac al II-lea se va mulțumi cu declarațiile de supunere ale localnicilor întâlniți în cale, cu distrugerea recoltelor și instalarea de garnizoane în cetățile răsculaților; mai mult, întors în capitală, basileul va începe să se laude cu izbânda sa.

Însoțiți de cumani, căpeteniile răscoalei se întorc și în toamna anului 1186 eliberează nordul Bulgariei și o parte din Tracia, declarând, în mod deschis, că năzuiesc să unească într-un singur stat, Moesia, Tracia și “Bulgaria... așa cum a fost cândva”.⁴⁸

Insurecția vlaho-bulgară din 1186, având ca finalitate crearea statului vlaho-bulgar, îndepărta Bizanțul de la Dunăre pe cea mai mare parte a liniei acesteia. Prezența militară bizantină în spațiul carpato-dunărean nu mai era probabil efectivă de la sfârșitul domniei lui Manuel Comnenul. Drept urmare, este explicabil faptul că, în noua situație apărută la nord și sud de Dunăre în anii din preajma deceniului al optulea, cele două maluri să fie cuprinse de o efervescentă comună. În ce privește teritoriul dintre Dunăre și mare este clar că cel puțin până la 1201 a rămas bizantin.⁴⁹ În orice caz, influența bizantină continua să persiste în spațiul carpato-dunărean, mai ales din punct de vedere spiritual, de vreme ce papa Inocențiu al III-lea atrăgea atenția asupra episcopului Oradei asupra primejdiei unor atari focare.

Căderea Ierusalimului, în 1187, în mâna sultanului Egiptului, Saladin, determină organizarea în Occident a celei de a treia cruciade, în frunte cu Frederic I Barbarossa, împăratul romano-german, Philip al II-lea August, regele Franței, și Richard Inimă de Leu, regele Angliei. Spre sfârșitul anului 1188, se semna la Nürnberg tratatul dintre împăratul german și solii lui Isaac al II-lea privind condițiile trecerii armatelor germane pe teritoriul Bizanțului.⁵⁰

Înainte ca Barbarossa, ce alesese drumul terestru prin Ungaria, să se pună în mișcare, atât sârbii cât și vlaho-bulgarii l-au sondat în vederea unei acțiuni comune. În momentul accederii pe tron a lui Isaac al II-lea, cea mai mare parte a Serbiei era în mâinile ungarilor de mai multă vreme. Ori, stăpânirea acestor teritorii n-a constituit un scop al războaielor declanșate cu bizantinii. Posesiunea asupra coastei dalmate și a teritoriilor croate asigura Ungariei accesul, considerat ca vital, la Adriatică. Așa cum s-a menționat deja, regele ungar Béla, atât pentru a asigura fiicei sale o poziție avantajoasă, cât și pentru a îndeplini un apel la o prudentă justiție, a restituit teritoriile

⁴⁶ P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *op. cit.*, p. 45.

⁴⁷ *Istoria Românilor*, vol. III, p. 431.

⁴⁸ Choniates, p. 489; *Fontes*, III, p. 259-261.

⁴⁹ Eugen Stănescu, *500 de ani de relații româno-bizantine*, în *Lumea Bizanțului*, coordonator Cristian Popișteanu, București, 1972.

⁵⁰ St. Brezeanu, *op. cit.*, p. 157.

suzeranului legitim; mai mult, s-a angajat solemn să nu intervină în regiune decât cu autorizația formală a basileului.

Această neimplicare a regelui ungar a avut consecințe negative pentru bizantini, care, ocupați cu revolta bulgară, au fost copleșiți de trupele lui Ștefan Nemanja. Însă, a venit momentul în care, în cadrul acestui război de eliberare purtat cu sprijinul ungarilor, sârbii, stăpâni ai Nișului și trecând Timocul, s-au îndreptat spre nord, spre frontierele ungare. Puseul slav era aproape stopat de ofensiva ungară declanșată, când Bizanțul, bănuitor, a intervenit pentru a-i reaminti lui Béla jurământul depus; docil, acesta se va replea. De această condescendență va profita marele jupan ce-și va întinde cuceririle, cărora apariția cruciaților germani le vor da un impuls viguros. Atât sârbii cât și bulgarii, au înțeles că independența recent dobândită, cu mari eforturi, va fi întotdeauna la mila unui Bizanț re consolidat. Grecii au înțeles în final că e în interesul lor să permită trecerea trupelor germane. Se pare că la îndemnul lui Béla, la fel de neliniștit de prezența trupelor germane ca și bizantinii, Isaac Anghelos a acceptat condițiile de pace impuse de Barbarossa. Stârniți de independența de fapt adusă de campania prelungită a cruciaților, de teama de a nu vedea niciodată prescrisă libertatea lor, sârbii se vor aventura în cucerirea orașului Skoplje și a regiunii Vardar-ului superior, pe care o vor ocupa la începutul anului 1190, înglobând astfel o parte din Bulgaria. Dar când plecarea germanilor au lăsat mâinile libere grecilor, reacția lor, sub conducerea personală a basileului, a fost promptă și insurgenții au fost aduși rapid la dezastrul de la Morava (vara anului 1190). Prin pacea încheiată, marele jupan era obligat să retrocedeze Imperiului regiunea dintre Prizren și Skoplje până la Sofia, pe care acesta o cucerise în anii precedenți.⁵¹ Cu toate acestea, termenii păcii erau destul de favorabili conducătorului sârb, căruia i se permitea să păstreze o parte considerabilă din teritoriile bizantine pe care le anexase, iar prin tratatul semnat, practic Serbiei i se recunoștea autonomia. Mai mult, pentru prima oară în istoria relațiilor bizantino-sârbe, între cele două state se încheia o alianță prin căsătorie între familiile conducătoare ale celor două state, Ștefan, fiul lui Nemanja, căsătorindu-se cu Eudoxia, nepoata împăratului Isaac. Câțiva ani mai târziu, Ștefan va primi titlul de sebastocrator, unul din cele mai înalte titluri din ierarhia bizantină, rezervat până atunci membrilor familiei imperiale.⁵²

Interesat în mod deosebit de aceste evenimente care l-au adus pentru ultima oară pe împăratul bizantin în zona Dunării, Béla se pare că nu a avut, pe toată durata ostilităților, o atitudine absolut sinceră. Acesta e cel puțin sentimentul lui Nicetas Choniates care lasă să se înțeleagă că Isaac ar fi extins campania sa în Ungaria dacă ar fi avut spatele asigurat; ceea ce l-a adus pe regele ungar la întâlnirea cu basileul, a fost mai puțin legătura de rudenie cât teama de pedeapsa meritată. Această ultimă insinuație lasă să se înțeleagă că, în timpul conflictului sârbo-grec, Béla a manifestat intenții sau a luat o atitudine contrară angajamentelor sale.⁵³ Oricare ar fi adevărul, este clar că interesele monarhiei dunărene se loveau în mod deschis de cele ale Imperiului Bizantin în ce privește chestiunea sârbă.

Ambițiile ungare n-au apărut ca certe decât în toamna anului 1190, când se constată mișcări ale trupelor maghiare, însă campania fulgerătoare a trupelor bizantine încheiată cu victoria de la Morava a anulat planurile regelui ungar.

Întâlnindu-se pe malul Savei, spre sfârșitul aceluiași an, ambii monarhi aveau, în aceste condiții, motive de a fi nemulțumiți unul de altul. Și acesta era motivul pentru care reconcilierea celor doi monarhi se va realiza în cadrul unei întâlniri ceremonioase și fastuoase, ce avea un dublu scop: acela al unei demonstrații militare de intimidare și, marcând trecerea Dunării de basileu, constituia o intenție de afirmare a unei suzeranități ce nu se baza decât pe o demonstrație de forță provizorie.

Satisfăcut de această dovadă de loialism, Isaac al II-lea a revenit în capitala sa. Nu este cunoscut în amănunt modul în care au evoluat în continuare raporturile între cei doi; cert e că, în iarna anului 1192-1193, profitând de faptul că Isaac al II-lea se afla în campanie împotriva Selgiucizilor în Asia, Béla va invada din nou Serbia. Însă afacerea turcă s-a rezolvat mai iute decât

⁵¹ *Ibidem.*

⁵² D. Obolensky, *op.cit.*, p. 246.

⁵³ Nicetas Choniates, p. 569; *Fontes*, III, p. 273.

a crezut regele ungar. Basileul, informat de agresiunea ungară, va trimite o parte din trupe pentru a interveni în sprijinul lui Ștefan Nemanja. Béla va ezita un moment, însă refuză să renunțe la pradă. Probabil că între cei doi ar fi izbucnit un război, dacă basileul, nedorind să verse sânge creștin, și ținând cont de legătura de rudenie, încercând încă o dată rezolvarea pe cale pașnică a diferendelor dintre cei doi, nu i-ar fi scris regelui ungar să se retragă în granițele teritoriului său sau va fi nevoit să-i demonstreze forța armelor sale.⁵⁴

Pregătindu-se pentru eventuala confruntare, basileul va încerca întărirea raporturilor incerte cu Serbia: între cele două state se va încheia un tratat de pace care echivala, practic, cu o recunoaștere a independenței Serbiei; actul a fost întărit prin căsătoria celui de-al doilea fiu al lui Nemanja, Ștefan, cu o nepoată a basileului. Raporturile stabilite au fost suficient de puternice pentru a preveni ocupația maghiară, iar imposibilitatea basileului de a înăbuși răscoala vlaho-bulgară, care în ultimul deceniu al secolului al XII-lea înregistrase noi succese, va determina reluarea relațiilor de amicitie cu Ungaria.

Campaniile duse în aceeași perioadă de bizantini împotriva rebelilor vlaho-bulgari s-au încheiat mai puțin fericit. În cursul negocierilor amintite cu Frederic Barbarossa, Petru îi va cere, în schimbul sprijinului militar, cucerirea Constantinopolului și coroana Imperiului grecesc. După plecarea cruciaților, Isaac al II-lea Anghelos întreprinde o campanie de pedepsire, pe mare și pe uscat, și reușește să asedieze Târnovo (1190). Rezistența înverșunată a bulgarilor, în frunte cu Asan, îl obligă să se retragă și, într-o trecătoare în Balcani, romeii cad într-o capcană și suferă o grea înfrângere. Treptat, energicul Asan apare în prim plan în detrimentul lui Petru, în special după diferendele de ordin tactic apărute între cei doi după anul 1193. În timp ce Petru insistă pentru o pace de compromis cu Imperiul bizantin, Asan este în fruntea celor mai radicale forțe din țară. Nu se ajunge la ruptură, însă conducător devine cel de-al doilea frate, sprijinit de cel de-al treilea – Ioniță, numit Caloian. Acțiunea răsculaților este ușurată de executarea strategului Philippopolis, Constantin Anghelos, unul dintre cei mai capabili generali bizantini, ce se răsculase împotriva împăratului.⁵⁵ În consecință, prin acțiuni decisive, Asan elibera Serdica (1193), pătrunde până la Marea Egee și distruge forțele bizantine în Tracia Răsăriteană (1194). La porunca lui Petru și Asan, în Macedonia acționează boierul Dobromir Chrysos, care reușește să întemeieze “un regat” pe cursul Vardarului.⁵⁶ Alte tentative de a lichida pericolul vlaho-bulgar nu vor reuși: în 1194, bizantinii suferă o nouă înfrângere la Arcadiopolis.

În aceste condiții, Isaac al II-lea va apela la sprijinul socrului său, Bela al III-lea. Primind promisiunea unei asistențe militare ungare, în 1195 basileul va porni într-o nouă expediție împotriva Asăneștilor. Expediția s-a soldat cu un nou eșec pentru bizantini. La scurt timp, Isaac al II-lea avea să fie detronat, iar în locul lui avea să fie proclamat împărat Alexios al III-lea (1195-1203), fratele său mai mic.⁵⁷

Ofensiva și succesele obținute de bizantini determină reacția lui Ioniță; în urma atacului declanșat asupra Imperiului, acesta cucerește Constantea și Varna, silindu-l pe basileu să încheie pace prin care Alexios al III-lea recunoaște, foarte probabil, existența țaratului vlaho-bulgar.⁵⁸ Totodată, erau eliberate, de sub stăpânirea maghiară, Belgradul și Branicevo. Sub guvernarea energetică a lui Ioniță (1197-1207), noul imperiu vlaho-bulgar va cunoaște o expansiune fulgerătoare și va deveni unul din factorii politici cei mai de seamă din Balcani. Mai mult, Caloian va obține pentru Imperiul său chiar și recunoașterea juridică a Romei, încoronarea sa de către arhiepiscopul de Târnovo neacordând noii structuri statale fundamentul juridic necesar. Întrucât dreptul de încoronare era apanajul doar al celor două centre universale, Romei sau Bizanțului, Caloian se va orienta spre Roma, în condițiile în care Imperiul era în descompunere și reprezenta, de altfel, inamicul. Astfel, Roma își va întinde autoritatea sa spirituală nu numai asupra Serbiei, cum vom vedea mai jos, ci și asupra Bulgariei, instaurându-și influența asupra unei mari părți din Peninsula

⁵⁴ *Ibidem*, p. 125.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *op. cit.*, p. 47.

⁵⁷ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 431.

⁵⁸ *Ibidem*.

Balcanică. După îndelungate tratative, Caloian va recunoaște supremația papală, în condițiile păstrării dogmelor ortodoxe. Constantinopolul căzuse deja în mâinile cruciaților când, la 7 noiembrie 1204, un cardinal trimis la Târnovo de papa Inocențiu al III-lea acorda arhiepiscopului bulgar Vasile titlul de primat iar Caloian primea titlul de “rex”.⁵⁹

În anul 1204, cavalerii cruciadei a IV-a puneau stăpânire pe impunătoarea capitală a lumii creștine de Răsărit și, conform dreptului învingătorului, o treceau prin foc și sabie mai multe zile, bucurându-se de prăzile făcute. Pe ruinele Bizanțului lua naștere ”Imperiul latin de Răsărit”, având ca prim suveran pe Balduin de Flandra. S-au creat numeroase feude pentru a răsplăti pe marii seniori participanți la cruciadă; patriarh al Constantinopolului era nobilul venețian Tommaso Morosini, cu scopul de a lucra pentru unirea bisericii de apus cu cea de răsărit. O mare parte a fostului Imperiu bizantin intra, astfel, în sistemul politic și religios al Europei Occidentale.

La 14 aprilie 1205, sub zidurile Adrianopleului, oastea lui Ioniță, compusă din români și bulgari, sprijinită de 14.000 de cumani, zdrobea armata “latină”, iar împăratul Balduin de Flandra a fost făcut el însuși prizonier și a fost închis la Târnovo, unde a și murit; mulți alți cavaleri de elită latini cad pe câmpul de luptă. La un an după cucerirea Constantinopolului, stăpânirea latină se afla la marginea prăpastiei.⁶⁰ Ioniță se va gândi la înlăturarea definitivă a Imperiului latin, dar faptul că populația din Tracia și Macedonia a avut la fel de mult de suferit ca și latinii de pe urma incursiunilor vlaho-bulgarilor și, mai ales, succesele obținute de Imperiul de la Niceea în Asia Mică, determină pe feudații greci din Tracia să se întoarcă împotriva țarului vlaho-bulgar, împiedicând trecerea Plovdivului în mâinile sale și organizând, chiar, o răscoală la Târnovo.⁶¹ Țarul răspunde la aceste trădări prin represii. El se autoproclamă “ucigător de romei” și afirmă că se răzbuună pentru crimele săvârșite de Vasile al II-lea Bulgaroctonul. Totuși, acțiunile sale vor salva Imperiul de la Niceea de o posibilă ruinare. Astfel, în 1206 noul împărat latin, Henric I (1206-1215) – ce va restabili parțial dominația latină în Tracia – pătrunde în Asia Mică pentru a distruge definitiv centrul grec, a cărui formare nu o putuse împiedica, însă va fi nevoit să renunțe la acțiunea sa, datorită atacurilor declanșate de Ioniță în Europa, în urma cărora Caloian eliberează teritoriile bulgare din Macedonia, pătrunde în actuala Albanie și Kosovo, amestecându-se inclusiv în treburile interne ale Serbiei.⁶²

În 1207, Bonifaciu de Montferrat, unul dintre conducătorii celei de-a IV-a cruciade, întemeietorul regatului latin de Thessalonic, era ucis într-o ambuscadă de vlahii balcanici; după moartea conducătorului său, regatul va intra în declin, pentru ca, în 1225, să dispară sub loviturile epiroților.

Succesele obținute de Ioniță în Tracia determină alianța Imperiului latin cu Theodor I Lascaris, întemeietorul Imperiului de la Niceea, ceea ce permite împăratului Henric de Flandra să-și concentreze eforturile în vederea împiedicării realizării planurilor lui Ioniță de cucerire a Constantinopolului. Complotul boieresc ce duce la asasinarea lui Ioniță, în toamna anului 1207, sub zidurile orașului Thessalonic, va scăpa Imperiul latin de cel mai redutabil adversar al său.

După puternice frământări interne, tronul de la Târnovo este ocupat de nepotul lui Caloian, Borilă (1207-1218), în timp ce fiul minor al lui Asan I, Ioan Asan al II-lea, fuge în cnezatul kievean.⁶³ Noua domnie este contestată, separatismul feudal și măsurile de persecuție întreprinse de Borilă față de bogomili au contribuit la slăbirea statului, deși țarul încearcă să continue politica expansionistă a predecesorului său. El îi învinge pe latini lângă Stara Zagora, în 1208, însă este învins de aceștia lângă Plovdiv.⁶⁴ Din timpul domniei sale, se constată o scădere a rolului jucat de elementul românesc la organizarea și conducerea statului, fenomen ce se va accentua în deceniile următoare. Pentru a pune capăt tendințelor separatiste ale feudalilor, ce organizaseră un complot la Vidin în anul 1210 sau 1211, uzurpatorul cere sprijinul regelui ungar, care-l va trimite în ajutor pe

⁵⁹ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 434 și P. Pavlov, *op. cit.*, p. 48-49.

⁶⁰ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 449.

⁶¹ *Istoria Românilor*, p. 436.

⁶² P. Pavlov, *op. cit.*, p. 48.

⁶³ St. Brezeanu, *op. cit.*, p. 167.

⁶⁴ *Ibidem*.

comitele Ioachim de Sibiu, în fruntea unui corp militar format din sași, români, secui și pecenegi.⁶⁵ În 1211, țarul va apela la pătura radicală ortodoxă, convocând un mare sinod ortodox, însă nu se decide să denunțe unirea cu Roma. Căsătoria fiicei sale Maria cu împăratul Henric de Flandra în anul 1213, îi va asigura sprijinul ginerelui său imperial în a împiedica destrămarea statului. Moartea acestuia (1216) și insuccesele militare ale țarului îi permit lui Ioan Asan al II-lea și fratelui său, Alexandru, să revină în țară cu sprijin rusesc și, după un scurt război civil, să reocupe tronul (1218).

Theodor I Lascaris va profita de dificultățile interne ale țaratului pentru a-și restabili și consolida puterea. În același timp, sub conducerea lui Henric de Flandra, fără îndoială cel mai capabil împărat pe care l-a avut Imperiul latin, părea că statul născut din cruciadă și-a asigurat existența. Astfel, Henric a încheiat, după moartea lui Ioniță, pacea cu Imperiul bulgar debarasând Imperiul de o mare grijă; a reușit, parțial, restabilirea unității între latini și restaurarea autorității imperiale asupra marilor feudali; a ajuns, chiar, să obțină ascultarea și simpatia supușilor săi greci. În același timp, a reluat, sprijinindu-se și pe Comnenii din Trapezunt, ofensiva în Asia. O primă expediție în 1206 s-a soldat cu cucerirea unei părți din Bithinia; în 1212, a acționat mult mai energic, îl înfrânge din nou pe Lascaris, obligându-l să-i cedeze o parte din Misia și Bithinia. Însă împăratul a murit înainte de a-și consolida realizările.⁶⁶ Pe viitor, grecii, ca și bulgarii, vor avea mâinile libere; sub împărații slabi care l-au guvernat, statul fondat de cruciați nu putea evolua decât spre ruină.

Progresele imperiului grec din Europa vor fi brusc oprite. Din 1218, țaratul bulgar avea în fruntea sa un principe activ și inteligent, Ioan Asan al II-lea (1218-1241), a cărui domnie va marca apogeul celui de-al doilea Imperiu bulgar. Ca și în vremea lui Ioniță, acesta a încheiat o alianță cu latinii și, aspirând la nimic mai mult decât întemeierea unui Imperiu bizantino-bulgar având ca centru Constantinopolul, a acceptat când împăratul latin a murit în 1228, să fie regent al Imperiului latin cât timp Balduin al II-lea (1228-1261) era minor. Suveranului ortodox, intransigența clerului latin a făcut să fie preferat un cavaler latin, la fel de curajos pe cât era de incapabil, Jean de Brienne (1229-1237), fostul rege al Ierusalimului. Astfel, dispărea ultima șansă de salvare. Ioan Asan al II-lea, jignit, a devenit pentru latini cel mai mare dușman, singurul care a avut de profitat fiind Imperiul grec de la Niceea. Acestuia țarul îi va face și un alt serviciu și, anume, înlăturarea concurentului lor din Europa, Imperiul grec din Thessalonic, ale cărui ambiții deveniseră neliniștitoare pentru țarat.⁶⁷ În 1230, Theodor I Anghelos Duca suferă o înfrângere dezastruoasă la Clototnița, pe malurile Mariței, din partea țarului bulgar; în urma acestei înfrângeri, Theodor, prins și orbit, a fost nevoit să renunțe la tron, iar conducerea statului pe care-l fondase, redus la proporții modeste (nu mai cuprindea, după război, decât Thessalia și Epirul; Tracia și Macedonia erau cedate învingătorului) îi revenea fratelui său Manuel.⁶⁸ În paralel cu debarasarea de rivalul său occidental, Asan consolida poziția lui Vatatzes, oferindu-i alianța sa în 1234, alianță întărită de căsătoria fiului basileului, Theodor Lascaris, cu fiica țarului bulgar, Elena. Sfârșitul Imperiului latin se apropia. O altă consecință a victoriei țarului asupra Imperiului de Thessalonic, era scoaterea de sub influența acestuia a Serbiei: Radoslav, ginerele lui Theodor, a fost detronat, tronul fiindu-i acordat fratelui său, Vladislav, căsătorit cu o fiică a lui Ioan Asan al II-lea. Acesta, deplin îndreptățit, se intitula într-o inscripție ca și cuceritor al tuturor teritoriilor de la Adrianopol la Dyrrachium. De asemenea, adăuga, pe bună dreptate, că doar Constantinopolul și hinterlandul acestuia au rămas în puterea latinilor, dar și acesta recunoștea autoritatea sa, "întrucât nu avea alt împărat în afară de mine și cunoșteau doar voința mea, pentru că Dumnezeu a dispus astfel".⁶⁹

Această reorientare politică a lui Ioan Asan al II-lea cerea și o schimbare în orientarea ecleziastică. Fără îndoială, uniunea încheiată de Ioniță Caloian cu Biserica Romană nu prinsese rădăcini profunde în Bulgaria, însă subordonarea, chiar și nominală, față de Biserica Catolică era incompatibilă cu orientarea politică antilatină a lui Asan al II-lea; prin urmare, va întreprinde

⁶⁵ *Documente privind istoria României*, C. Transilvania, I, p. 338.

⁶⁶ Charles Diehl, *Histoire de l'empire byzantin*, Paris, 1920, p. 178.

⁶⁷ G. Ostrogorski, *op.cit.*, p. 458-460.

⁶⁸ St. Brezeanu, *op.cit.*, p. 169.

⁶⁹ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 460.

demersuri pentru întemeierea unui patriarhat ortodox la Târnovo și pentru a obține acordul Niceei și al patriarhilor orientali. După îndelungate negocieri, bulgarii vor obține consimțământul autorităților politice și ecleziastice de la Niceea pentru înființarea unui patriarhat bulgar; statul bulgar obținea, astfel, autonomia ecleziastică, însă, ca și în cazul arhiepiscopiei autocefale sârbe, patriarhatul bulgar recunoștea supremația patriarhului de la Niceea, care urma să fie menționat în rugăciunile patriarhului bulgar și căruia trebuia să-i achite taxele convenite.⁷⁰

Până la sfârșitul domniei sale (1254), Ioan al III-lea Vatatzes va reuși să refacă unitatea lumii bizantine. Va smulge latinilor ultimele lor posesiuni din Anatolia, va încheia o alianță cu puternicul împărat Frederic al II-lea de Hohenstaufen, căruia îi va oferi drept soție pe fiica sa (1244) și care, în ciuda dorințelor papalității, protectoare a Imperiului latin, va abandona fără cel mai mic regret Constantinopolul grecilor. Mai ales, va profita de invazia mongolă în Asia Minoră și Europa, pentru a-și mări teritoriul în detrimentul vecinilor săi orientali și a rivalilor din Balcani. Astfel, despotatul Epirului era în plină anarhie; Vatatzes va profita pentru a-l obliga pe Ioan Anghelos, fiul lui Theodor, să renunțe la titlul de împărat și să se recunoască vasalul Niceei (1242). Patru ani mai târziu, basileul niceean cucerea ultimele teritorii ale lui Demetrios Anghelos Ducas, inclusiv Thessalonicul; ultimul despot de Thessalonic este făcut prizonier și dus la curtea din Asia Mică.⁷¹

În 1247, Vatatzes va smulge latinilor regiunile Bizye și Tzurullon pentru ca, în 1254, să-i impună recunoașterea suzeranității, prin forța armelor, ultimului principe grec care mai avea încă o poziție independentă, și anume despotul Epirului Mihail al II-lea. La moartea lui Vatatzes (1254), Imperiul grec al Niceei, îmbelșugat, influent, prosper, înconjurase din toate părțile rămășițele Imperiului latin. Ultimul pas era cucerirea Constantinopolului.⁷²

Între 1253-1254, Mihail Asan poartă împotriva Serbiei un război scurt, fără succes însă, și încheie un tratat militar și comercial cu Dubrovnikul. Încheind o alianță cu fostul cneaz rus, Rostislav, vasal al regatului ungar, ce stăpânea în Slavonia și în teritoriile bulgare de la nord-vest, pierdute anterior – și pe a cărei fiică țarul o va lua de soție –, Mihail va încerca să-și ia revanșa în fața Niceei, cu ajutorul cneazului și a cumanilor. La moartea lui Vatatzes, Mihail Asan ocupă teritoriile deținute de tatăl său la sud de Balcani; noul împărat al Niceei, Theodor al II-lea Lascaris, va restabili situația. Negocierile de pace declanșate sunt încredințate de țar, în mod neinspirat, cneazului Rostislav; acesta va fi cumpărat de bizantini și pacea încheiată este extrem de nefavorabilă pentru Bulgaria, fiind prevăzut redarea tuturor teritoriilor recucerite. Trădarea socrului îl va costa pe țar tronul și viața, acesta fiind ucis de Căliman al II-lea Asan (1256), care nu reușește să-și consolideze pozițiile la Târnovo, fiind și el asasinat. Rostislav încearcă să ocupe tronul bulgar, însă întâmpină rezistența fermă a bulgarilor și este nevoit să părăsească țara.⁷³

Astfel, Bulgaria devine scena unor puternice frământări interne, a căror gravitate este accentuată de brutalul amestec străin. Tronul e ocupat de nepopularul Mitso Asan (1256-1257), ginerele lui Asan al II-lea, care este însă, în curând, izgonit din Târnovo. Situația catastrofală determină reunirea unei părți considerabile a boierimii bulgare în jurul lui Constantin Tich, un vlăstar al Nemanizilor; acesta va lua în căsătorie pe una dintre fiicele lui Theodor al II-lea, Irina, ceea ce va duce la o destindere a relațiilor bulgaro-bizantine. O alianță matrimonială, proiectată deja sub Ioan al III-lea Vatatzes, va fi încheiată cu despotatul Epirului; fiul despotului Mihail al II-lea, Nikephor, s-a căsătorit cu fiica împăratului, Maria, prilej cu care Theodor își va întinde suveranitatea sa asupra Dyrrachium-ului și părții macedoniene a Serbiei. Acest fapt va duce însă, ulterior, la reluarea ostilităților dintre cele două state grecești.⁷⁴

După Theodor al II-lea Lascaris, succesorul său Mihail al VIII-lea Paleologul va declanșa o intensă activitate diplomatică, încheind pace cu mongolii și țarul bulgar Constantin Tich, pentru a se asigura de neutralitatea lor.⁷⁵ În 1261, basileul niceean va trece Hellespontul și-i va deposeda pe

⁷⁰ *Ibidem*, p. 461.

⁷¹ S. B. Dașkov, *Împărați bizantini*, București, 1999, p. 361.

⁷² Ch. Diehl, *op.cit.*, p. 183.

⁷³ P. Pavlov, *op.cit.*, p. 53.

⁷⁴ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 470.

⁷⁵ *Ibidem*.

latini de toate teritoriile deținute în exteriorul capitalei. Abil, se va asigura și contra venețienilor, încheind o alianță cu rivala lor, Genova, căruia, prin tratatul de la Nymphaeon (1261), îi promite acordarea tuturor privilegiilor deținute de concurenții lor în Orient.⁷⁶ La 25 iulie 1261, profitând și de faptul că flota venețiană părăsise momentan Cornul de Aur, armata bizantină va pune stăpânire pe capitală. Balduin al II-lea va părăsi Constantinopolul în grabă, fiind urmat de patriarhul latin și colonii venețieni, și la 15 august 1261, Mihail Paleologul și-a făcut intrarea triumfală în Constantinopol și va fi încoronat în biserica Sfânta Sofia.⁷⁷ Imperiul bizantin părea să renască, sub dinastia națională a Paleologilor, care, timp de două secole, va governa monarhia. Pentru a restaura imperiul bizantin în integritatea și splendoarea sa de altădată, era necesar un efort considerabil, și Mihail al VIII-lea va încerca acest lucru. De la începutul domniei sale, Mihail al VIII-lea a fost marcat de dorința de a recuceri provinciile smulse Imperiului, atât sub împărații greci, cât și sub cei latini. A repus piciorul în Moreea, aflată sub stăpânire latină (1261); a smuls despotatului Epirului Ianina (1265), iar venețienilor, o serie de insule din Arhipelag; a reprimat insolenta genovezilor.

După refacerea sa, Imperiul bizantin se va amesteca în războiul civil izbucnit în Bulgaria, sprijinind pe ambii pretendenți, Constantin Tich și Mitzo Asan, în funcție de interesele sale concrete. Astfel, în urma intervenției sale din 1262-1263, Mihail al VIII-lea va pune stăpânire pe importante porturi situate pe coasta occidentală a Mării Negre, Anchialos și Mesembria, reușind să smulgă o parte din Macedonia Bulgariei (1264).⁷⁸ Însă un nou atac declanșat împotriva statului bulgar, în 1265, va duce la o înfrângere severă a lui Mihail al VIII-lea în Tracia, din partea unei hoarde tătare, conduse de hanul Nogai, venită în sprijinul țarului bulgar.⁷⁹

Expediția din anii 1262-1263, încheiată cu cucerirea celor două importante orașe-porturi, avea drept rezultat reinstalarea stăpânirii bizantine la nord de Dunăre, e drept doar asupra nordului Dobrogei, respectiv asupra Deltei Dunării și a unei fâșii înguste de teritoriu din vecinătate.⁸⁰ Reaparitia Bizanțului în teritoriul din dreapta Dunării determină relații tensionate cu Ungaria. De altfel, anterior recuceririi Constantinopolului, monezi bizantine din perioada niceeană sunt găsite pe întreg teritoriul acelor "vlahii nord-dunărene" menționate în Diploma Ioaniților din 1247, ceea ce atestă existența unor legături ce nu puteau fi doar economice și pe care coroana maghiară dorea să le împiedice, acționând pe un front larg. În cadrul condominiului stabilit cu tatăl său Bela al IV-lea tânărul Ștefan al V-lea, în calitate de "dux Transilvanus", reușește să respingă penetrările bizantine în partea de vest a Bulgariei, favorizate de victoria de la Pelagonia (1259) a basileului Mihail al VIII-lea. Victoriile maghiare din 1263 au determinat pe bizantini să se mulțumească cu pozițiile câștigate în Bulgaria de est.

Urmărind să-și consolideze pozițiile și influența în regiune, Mihail al VIII-lea Paleologul va coloniza aici, prin 1263-1264, un grup însemnat de turci seldjiucizi (cca. 10.000 de familii), refugiați din sultanatul de la Iconium, în urma înfrângerii sultanului Izz-ed-Din de către fratele său. Sultanul însuși se va adăposti la curtea bizantină, însă după inițierea unor acțiuni ostile basileului, ulterior stabilirii sale la Bizanț, i s-a impus domiciliu sub supraveghere, la Aenos, în Tracia. Se pare că unul din motivele atacului bulgaro-mongol din 1265, pe lângă ciocnirea intereselor divergente ale celor trei puteri, în bazinul vest-pontic, îl constituia dorința de eliberare a fostului sultan din detenția Bizanțului.⁸¹

Dar, mai ales, Imperiul bizantin se va lovi de ostilitatea Occidentului. Papalitatea și Veneția, n-au renunțat, de fapt, la restaurarea Imperiului latin; noul suveran al Regatului celor Două Sicilii, Carol d'Anjou, moștenitor prin tratatul de la Viterbo (1267) a drepturilor ex-împăratului Balduin al II-lea, suzeran al principatului Achaia prin căsătoria fiului său cu moștenitoarea lui Villehardouin, avea, în ce privește Orientul, cele mai vaste ambiții. Cucerind Corfu (1267), ocupând Durazzo și coasta Epirului (1272), luând titlul de rege al Albaniei, se va alia cu toți inamicii Imperiului

⁷⁶ Ch. Diehl, *op.cit.*, p. 185.

⁷⁷ G. Ostrogorski, *op.cit.*, p. 473.

⁷⁸ P. Pavlov, *op.cit.*, p. 54.

⁷⁹ St. Brezeanu, *op.cit.*, p. 175.

⁸⁰ Manuel Holobolos, p. 36/37; *Fontes*, III, p. 455.

⁸¹ Nikephoros Gregoras, *Istoria romeilor*, I, p. 101; *Fontes*, III, p. 503-504.

Bizantin, cu bulgarii, sârbii și principele Thessaliei. Atât sârbii cât și bulgarii, aveau, pe lângă rațiunile politice, și motive dinastice pentru a intra în noua alianță. Astfel, țarul bulgarilor, Constantin Tich, era cumnatul lui Ioan Laskaris, detronat și orbit de Mihail al VIII-lea, iar regele Serbiei, Ștefan Uroș I, era căsătorit cu o prințesă franceză și vedea într-o alianță cu Carol d'Anjou cel mai bun mijloc de a-și realiza planurile sale de expansiune în detrimentul Bizanțului.

A fost, în aceste condiții, abilitatea deosebită a lui Mihail al VIII-lea cea care a reușit înlăturarea amenințării conturate împotriva Bizanțului. Basileul va căuta să destrame coaliția realizată de Carol d'Anjou prin încheierea de alianțe dinastice cu statele grecești și slave din Balcani. La moartea despotului Mihail al II-lea Anghelos (1271), posesiunile despotatului Epirului sunt împărțite între cei doi fii ai săi: moștenitorul legitim, Nikephor, devine despot al Epirului și se căsătorește cu o nepoată a împăratului, în vreme ce Thessalia îi revine lui Ioan Anghelos, fiul nelegitim. Acestuia, împăratul îi va acorda titlul de sebastocrator, iar fiica sa va fi căsătorită cu nepotul împăratului, Andronic Tarchaniotes.⁸² Măsurile luate s-au dovedit insuficiente: atât suveranul Thessaliei cât și despotul Epirului vor deveni curând dușmani ai Imperiului, mai ales că anexarea celor două state constituia un obiectiv esențial al împăratului. Dar nu doar micile state grecești și latine urmau să fie înglobate statului restaurat, ci și statele slavilor de sud și-n acest sens trebuie interpretată măsura ecleziastică din 1272, prin care era desființată autocefalia bisericilor sârbă și bulgară, acestea fiind subordonate pe viitor arhiepiscopiei de Ohrida.⁸³ Anterior acestui moment, basileul încercase să atragă atât Serbia, cât și Bulgaria de partea sa. În 1268, fusese încheiat un tratat între basileu și regele Serbiei, Ștefan Uroș I, prin care fiul regelui urma să ia în căsătorie pe Anna, fiica împăratului, însă proiectul eșua.⁸⁴ Mai mult, Mihail al VIII-lea Paleologul va reuși încheierea unei alianțe bizantino-maghiare, îndreptate împotriva Serbiei, întărită de căsătoria moștenitorului tronului bizantin, Andronic, cu fiica regelui Ungariei, Ștefan al IV-lea (1272). La scurt timp, acesta era încoronat ca și coîmpărat și primea drepturi foarte întinse, cum nu posedaseră vreodată, în Bizanț, împărații asociați.⁸⁵

Doi ani mai devreme, în 1270, împăratul bizantin încheia un tratat de pace cu Constantin Tich, prilejuit de căsătoria nepoatei împăratului, Maria, cu țarul bulgar, rămas văduv. În ciuda promisiunii făcute, împăratul va refuza să-i cedeze țarului, ca și dotă, orașele pontice Anchialos și Mesembria, fapt ce-l determină pe țar să treacă în tabăra adversarilor basileului și-n 1272, bulgarii pătrundeau în teritoriul bizantin. Sub presiunea tătarilor, cu care Mihail al VIII-lea reușise să încheie o alianță, bulgarii vor fi nevoiți să se retragă și să renunțe la orașele aflate în litigiu.⁸⁶

Un rol hotărâtor în afacerile politice din Orient îl aveau în această epocă tătarii Hoardei de Aur în sudul Rusiei aliați cu mamelucii (adică cumani și alte populații provenind din stepele Rusiei meridionale), ce deveniseră stăpâni în Egipt (1250), ambele puteri aflându-se în conflict cu mongolii hanului Hulagu, ce-și întinseseră dominația în întreaga Asie anterioară, de la Ind până la Marea Mediterană. Datorită faptului că singurul canal de legătură între tătari și mameluci, marea, era dominată de bizantini, precum și faptul că ultimii erau aliați cu mongolii din Asia anterioară, această amicitie furnizându-le bizantinilor un mijloc eficace de presiune contra sultanatului vecin de la Iconium, relațiile dintre Imperiul restaurat și Hanatul Hoardei de Aur vor fi, la începutul domniei lui Mihail al VIII-lea, dintre cele mai tensionate. În 1264, așa cum am menționat deja, tătarii din Rusia meridională, aliați cu bulgarii, lansau o teribilă ofensivă în interiorul teritoriilor bizantine, devastând întreaga Tracie.⁸⁷

În 1271, tătarii, la apelul lui Ioan Anghelos, suveranul Thessaliei, lansau o nouă incursiune devastatoare în teritoriile bizantine. Aceste incursiuni și dificultățile pe care i le creau bulgarii îl determină pe Mihail al VIII-lea să-și regleze relațiile sale cu tătarii din sudul Rusiei și, în 1272, încheia un tratat de alianță cu hanul tătarilor, Nogai, care deținea o influență dominantă în cadrul

⁸² G. Ostrogorski, *op.cit.*, p. 481.

⁸³ Ch. Diehl, *op.cit.*, p. 191.

⁸⁴ *Ibidem.*

⁸⁵ G. Ostrogorski, *op.cit.*, p. 481-482.

⁸⁶ *Ibidem.*, p. 482.

⁸⁷ Nikephoros Gregoras, *Istoria romeilor*, I, 101; *Fontes*, III, p. 503-505.

Hoardei de Aur, acesta căsătorindu-se cu fiica basileului, Eufrosina.⁸⁸ Nogai se obliga să acorde ajutor împotriva țarului bulgar, care, așa cum am văzut, atacase Imperiul pentru recuperarea orașelor pontice. Drept urmare, deși, în 1273, soseau din nou la curtea lui Carol d'Anjou trimiși ai țarului bulgar și ai regelui sârb, acțiunile ostile ale bulgarilor contra Bizanțului erau paralizate iar sârbii aveau în spatele lor Ungaria aliată cu Imperiul Bizantin.

Împotriva lui Carol d'Anjou, Mihail al VIII-lea va profita de neliniștile papalității, care nu dorea mărirea peste măsură a puterii acestuia. Flatând dorința avută dintotdeauna de suveranii pontifi de a restabili asupra bisericii grecești autoritatea Romei, Mihail al VIII-lea încheia cu papa Grigore al X-lea, la conciliul de la Lyon (1274), acordul prin care biserica orientală era supusă din nou papalității. În schimb, basileul obținea asigurarea că Constantinopolul nu-i va mai fi disputat, că va avea în Orient mâinile libere și că-i va fi permis inclusiv a-i combate pe latini.⁸⁹ Drept urmare, din 1274, reia ofensiva în Epir contra trupelor angevine și intervine în Thessalia, unde, însă, întâmpinând rezistența înverșunată a vlahilor thessalioți, armatele bizantine suferă două înfrângeri grele (1275). În 1276-1277 obținea o strălucită victorie navală asupra venețienilor, soldată cu ocuparea insulei Eubeea, încununându-se recucerirea de către bizantini a celor mai importante insule din Marea Egee și realiza progrese în principatul Achaia, unde moartea lui Guillaume de Villehardouin (1278), slăbise puternic principatul latin.

Încununată de succes este și intervenția bizantină în Bulgaria, unde țarul Constantin, discreditat definitiv în urma incapacității sale de a stopa atacurile înțelepte ale tătarilor, fusese înlocuit în urma unei răscoale țărănești fără precedent, prin proporțiile sale, de “țarul țăran” Ivailo (1277-1280). Împăratul bizantin Mihail al VIII-lea urmărește cu atenție situația creată și îi propune lui Ivailo mâna fiicei sale, încercând astfel să-l transforme în propria sa marionetă în Bulgaria. După refuzul categoric al fostului porcar, împăratul îl trimite în Bulgaria în fruntea oștilor sale, pe fiul lui Mitzo Asan, ce primește numele de Ioan Asan al III-lea. Agresiunea bizantină duce la înlăturarea de la putere a lui Ivailo, tronul fiind preluat de Ioan Asan al III-lea, căsătorit cu Irena, fiică a basileului.⁹⁰

Din nefericire, ostilitatea ireductibilă a grecilor contra Romei va anula aceste combinații abile. Mihail al VIII-lea impusese uniunea cu forța clerului bizantin; basileul intenționase, de comun acord cu patriarhul Ioan Bekkos (1275), să o realizeze cu forța. Nu va reuși, însă, decât să provoace o schismă în interiorul Bisericii ortodoxe, și antagonismul între cele două lumi, pe care își făcuse iluzii că-l aplanase, va deveni mai acut și mai redutabil.

Pe de altă parte, Carol d'Anjou, puternic nemulțumit, n-a renunțat la ambițiile sale. El își va restabili dominația sa în Epir (1278) și va recâștiga de partea sa papalitatea (1281), încheind împreună cu Roma și Veneția o alianță având drept scop restabilirea Imperiului latin și la care vor adera, din nou, și sârbii, bulgarii și grecii din Thessalia și Epir. Drept urmare, în 1282, coaliția balcanică, constituită din regele sârb Ștefan Milutin (1282-1321), din țarul bulgar Gheorghe I Terter (1280-1292) și sebastocratorul Ioan Anghelos, suveranul Thessaliei, atacau Imperiul, sârbii reușind să ocupe, definitiv, Skoplje.⁹¹

De altfel, sârbii deveniseră pentru Bizanț un adversar teribil. Sub succesorii lui Ștefan Nemanja, Ștefan Uroș I (1243-1276), Dragutin (1276-1282) și Milutin (1282-1321), Serbia se va mări în detrimentul bulgarilor și grecilor, devenind cel mai important stat din Peninsula Balcanică. Uroș I cucerise înalta vale a Vardarului (1272); Milutin, după acțiunea din 1282, va cuceri regiunea Serrhes și Christopolis, ceea ce-i deschidea accesul la Arhipelag (1283), va pune mâna pe Ohrida, Presba și întreaga Macedonie occidentală, va invada Albania de Nord (1296) și-l va obliga pe împăratul Andronic al II-lea (1282-1328) să-i recunoască toate cuceririle sale.⁹² Și, deși basileul Mihail al VIII-lea Paleologul, cu puțin timp înainte de a muri (1282), va înfrânge generalii lui Carol d'Anjou și va provoca, în martie 1282, Vecerniile Siciliene (mare răscoală populară îndreptată

⁸⁸ *Ibidem*, p. 507.

⁸⁹ Ch. Diehl, *op.cit.*, p. 192.

⁹⁰ Vera Mutafchieva, Nikolai Todorov, *Le passe de la Bulgarie*, Sofia-Presse, 1969, p. 44-46.

⁹¹ Ch. Diehl, *op.cit.*, p. 201.

⁹² *Ibidem*, p. 201-202.

împotriva dominației lui Carol d'Anjou), în urma căreia primejdia angevină este definitiv înlăturată, a neglijat prea mult, în Orient, pericolul turc care creștea în Asia Minoră, și pericolul sârb care se ridica în Europa. Agitația religioasă care se dezlănțuise, era o altă cauză a slăbiciunii Imperiului. Domnia lui Mihail al VIII-lea păruse să reprezinte pentru Imperiu un început al renașterii, însă decadența va urma, rapid și ineluctabil.

Pentru lumea slavă și orientală, Bizanțul împăraților creștini a fost ceea ce Roma papilor a fost pentru lumea occidentală și germanică: marele educator, marele inițiator, cel care a dat popoarelor încă barbare ce gravitau în jurul Imperiului religia și civilizația. Din Serbia, Croația, Bulgaria, Ungaria, Rusia, Imperiul basileilor a făcut state creștine, aducându-le tot ceea ce le-a permis să trăiască, toate elementele viitoarei lor dezvoltări.

Cât privește interesul deosebit și constant al Imperiului în zona Dunării și a Balcanilor, recurgând – pentru a-și revendica drepturile în zonă – la acțiuni armate și deopotrivă la diplomatie și alianțe, el este lesne de înțeles: Dunărea reprezenta cea mai importantă rută ce făcea legătura între Bizanț și Occident; a avut, de asemenea, o importanță vitală pentru Bizanț, de vreme ce reprezenta o rută comercială de la care negustorii italieni din Veneția, Pisa, Genova erau complet excluși, Dunărea oferind diverșilor comercianți din Imperiu și ungușilor posibilitatea de a călători liber, fără a fi stânjeniți de influența negustorilor italieni.

Acționând pentru a-i menține sub permanentă dominație pe sârbi, croați, bulgari, pe vlahii balcanici, intrând în conflict cu Ungaria ce manifesta și ea tendințe de expansiune în Balcani, împărații bizantini urmăreau avantaje certe. Principii acestor popoare, primind subsidii din partea basileilor, se angajau a pune în serviciul lor contingente determinate de trupe. Apoi, această clientelă de vasali constituia, la frontierele imperiului, o linie de acoperire, ca primă barieră în calea invaziilor. Și, nu în ultimul rând, stăpânirea acestor teritorii era necesară, în condițiile revendicării de către Bizanț a titlului de imperiu universal. Prin tratate încheiate cu ei, împărații își asigurau alianțe prețioase. De altfel, diplomația imperială desfășura pretutindeni supla sa abilitate și intrigi savante, de la Iconium la Veneția, în Ungaria, în Italia, Germania, Franța sau în Siria. În lumea secolului al XII-lea, Constantinopolul era încă centrul cel mai activ, poate, al diplomației europene.

Bizanțul exercita asupra statelor care erau legate de el o influență politică. Basileul își atribuia dreptul de a dispune de coroanele acelor state și întreținea la curtea lui pretendenți la tronurile lor, asigurându-și mijlocul de a-și menține loialitatea suveranilor diferitelor țări.

Desigur, acești vasali n-au fost toți de o fidelitate egală și constantă. Deseori, și mulți dintre ei, s-au revoltat nu o dată împotriva Bizanțului, afirmându-și independența. Însă din legăturile lor diplomatice cu Imperiul au decurs consecințe importante: o mulțime de străini veneau în Imperiu, iar splendoarea, bogăția și civilizația Constantinopolului îi influențau profund, ducându-I dorul după revenirea în patrie. Și, apoi, prin diplomatie, prin opera misiunilor, Bizanțul exercita asupra statelor "barbare" o influență civilizatoare.

Aceasta a fost atât de puternică încât, chiar după ce Bizanțul a încetat să existe ca Imperiu, toate popoarele Europei Orientale, turci și greci, sârbi și bulgari, români și ruși, au păstrat vie amintirea și au strâns tradițiile Bizanțului dispărut.

